

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ

Örökösödési tendenciák a kora újkori Gyulafehérváron

Gyulafehérvár fejedelemség kori története nagyon izgalmas fejezete az erdélyi kora újkori várostörténetnek. Gyulafehérvár mezőváros örökösödési szokásaira a város sajátos jogállása nyomta rá bélyegét. Általánosságba véve ugyan az országos szabályok érvényesültek, de az ország fővárosává, fejedelmi székhellyé vált város polgárai mégis nehezen találták meg saját útjukat. Gyulafehérvár sem a középkorban, sem a kora újkorban nem gazdasági életéről volt híres, hanem előbb püspöki városként, majd fejedelmi székhelyként lelte meg helyét Erdély történetében. Az erdélyi püspök székhelyeként egyházi igazgatás alatt volt, s ez a státus, ha Nagyvárad példájára gondolunk, nagy lehetőségeket hordozott magával. Gyulafehérvár esetében a városi élet mégis nehezen talált magára. Fejedelmi székvárossá válása valamelyes fellendülést hozott, a városi közösség körülményeiben azonban csak igen kis mértékű változást hozott. Ebben az időszakban a város politikai-közigazgatási státusza erősödött meg. Nagy döntések, számos országgyűlés színhelye volt.¹

Bizonyára ennek a komplex helyzetnek megfelelően alakultak az örökléssel kapcsolatos szokások is, hiszen a város lakosságának összetétele rendkívül változatos képet mutatott,² ennek következtében az egy és ugyanazon város lakói alkotta autonóm közösségek feltételezhetően más és más szabályok szerint örökíthették vagyonukat.

Sajnos, a város életét szabályozó statútumok³ nem maradtak fenn, így az öröklés menetére vonatkozóan sem rendelkezünk információkkal. A szakirodalom közvetett adatai arra engednek következtetni, hogy volt ilyen, de sajnos arról, hogy mit is tartalmazott, semmilyen konkrét adattal nem rendelkezünk. Csupán a Gyulafehérvár város töredékesen fennmaradt és Kovács András által közzétett jegyzőkönyvei,⁴ nyújtanak némi támpontot a város életében felmerült öröklési problémákkal kapcsolatosan, belőlük derül ki, hogy milyen ügyek kerültek a városi hatóság elé, s az, hogy miképpen döntött ezekben a bíró és a tanács. Jelenlegi tanulmányomban egymás mellé szeretném állítani azokat az eseteket, amelyek a gyulafehérvári lakosok örökösödési ügyeiről szólnak

¹ VEKOV KÁROLY: *Gyulafehérvár központi szerepköre a középkorban és kora újkorban*, In: Erdélyi várostörténeti tanulmányok, Fleisz János és Pál Judit (szerk.), Proprint, Csíkszereda, 2001., 85–97. pp.

² KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár Város Jegyzőkönyvei*, Kolozsvár, 1998, 370. pp.

³ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 7. p., 250. p.

⁴ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 370. p.

és végül ezek alapján összegezném, mindazt amit lehet tudni és amit nem lehet megtudni az itt használatos örökösödési eljárásokról.

A leggyakrabban előforduló örökléssel kapcsolatos ügyek, az árvák jogainak az érvényesítésére vonatkoznak. Ebben a témakörben egy több éven át húzódó eset körvonalazódott a 16. század utolsó évtizedeiben. Az ügyre Solyomkői Péternek, a fejedelem gyaloghadnagyának a Városkönyvbe bevezetett tiltakozásaiból következtethetünk. Valamikor a 1580-as évek végén meghalt Pontyos Ferenc, akinek özvegye, négy gyereke, köztük egy nagyobb, férjezett leánya (mivel más néven említik következetesen) maradt. A három kisebb gyereket saját nevére vette Solyomkői Péter. Pontyos Ferenc után maradt egy ház, ezt a házat Pontyos Mihály (bizonyára oldalági rokona) eladta. Kezdetben, 1589-ben és 1590-ben Solyomkői Péter az árvákat illető ház árát követelte a város előtt, 1591-től már a házat magát, kijelentvén, hogy „a Ház a szülőatyjuktól maradt, nem akarják, hogy idegenek bírják.”⁵ Az 1593-ban ismételten kinyilvánított tiltakozásban azt is hangsúlyozzák, hogy atyai örökség volt hozzá téve, hogy „vér szerint ők férnek hozzája minden idegenek ellen az házhoz.”⁶ Pontyos Ferenc árváinak a kérdése ekkor sem oldódik meg, mert 1594. július 14-én ismételten felvetik, Gyulafehérvár összegyűlt tanácsa elé terjesztik, és azt kérik, hogy a ház a gyermekeké maradjon.⁷ A házban ekkor már nem az lakik, aki Pontyos Mihálytól megvásárolta. Azt nem tudni, hogy a problémás ingatlant tovább adta-e a vevő vagy csupán időlegesen lakik más személy a Pontyos-házban. Az ügy megoldására sajnos nincsenek adataink, ez azonban az utolsó alkalom, amikor a töredékes városkönyv bejegyzéseiben felmerült, s csupánabból következtetünk arra, hogy az ügy lezárult.

Szintén az árvák jogainak érvényesítése a célja egy 1604-ben lejegyzett ügynek. Ekkor Kovács Péter árvái keresik a törvény előtt jogaikat és törvényesen nekik járó javait. Valószínűleg ekkor még kiskorúak lehettek, legalább a Fehérváron élő Elke nevű lány, hiszen több gyámot neveznek meg, akik a gyerekek érdekeit képviseljék, és javaik felett gondoskodjanak.⁸ Az elhunyt után maradt bizonytalan pénzügyi helyzetet próbálják tisztázni, amikor az árvák képeben törvény elé idézték Pándi Nagy Máthénét egy bizonytalan, kétséges gabonaügylet körülményei fölött dönt a szék. A városi bíróság úgy dönt, amennyiben Nagy Máthéné megesküszik, hogy a kérdéses pénzt fel nem vette sem ő sem férje a perló felek tartóznak 558 forint értékű búzát vagy annak egyenértékét készpénzben kifizetni.

1607-ben egy nagyanya keresi unokája jogos örökségét. Kádár Orbánné Szakmári Orsolyának édes leánya, Erzsébet Nagyenyeden lakott Eötvös János feleségeként.⁹ A leánya meghalt és az utána maradt ingó-bingó javakat, mivel a nagymama nem volt ott, elvették. A lányának az ingóságok mellett maradt egy Annók nevű lánya, akit a nagymama akar felnevelni a saját vagyonából, de kéri az árvákat illető javakat Ötvös Mihálytól, Ötvös András legényétől.

⁵ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 19–20. pp.

⁶ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 23. p.

⁷ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. „Hogy jüvendőben ezt az megnevezett házath nem akarja idegennek bírnia, hanem az árváknak törvén szöréntmeghadatnikivánnya ez okon, mert szüleattyuktól maradt és vérek hozzája.” 24. p.

⁸ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 96. p.

⁹ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 214. p.

Az árvák és különösképpen velük maradt javak gondviselése körüli ügy körvonala-zódik 1612-ben. Szalai Mátyás deák árváival ingó és ingatlan javak maradtak, ezek fö-lötti harc Nagy Márton felesége Török Kata és Fazakas István között bontakozik ki.¹⁰ Az árvák gondviselését Túri János és felesége Török Katára bízta,¹¹ azonban amikor Fazakas István kérdőre vonta a történekről, kiderült, hogy a vallomások ellentmondá-sosak már senki sem tudta megmondani kinek a megbízásából gondoskodott az árvákról Török Kata, és elillant. A város törvényszéke pedig úgy dönt, mivel maga Túri Jánosné már a múlt évben Mátyás deák házát, szőlőjét, szántóföldjét és szénarétjét Fazakas Ist-ván gondjaira bízta ezért a törvény is megerősíti ezt a határozatot. A per alatt kiderült, hogy a felek inkább a hátramaradt javakra mintsem a gyerekek érdekeire koncentráltak.

1603 februárjában Szabó Andrásné Kata asszony azért protestál a város hatósága előtt, mert rokona, Farkas János felesége részét fiának, Mészáros Mátyásnak adta ki, aki azonban attól az örökségtől idegen. Annak ellenére, hogy maga a protestáló vér szerinti atyafia a kedvezményezettnek, azzal indokolja tiltakozását, hogy amíg van vér szerinti maradék, addig ne adják idegennek az örökséget.¹²

Kovács Lőrincz hagyatéka is tiltakozás tárgya lett. Lakatos Dániel oldalági rokon-ként Kovács Lőrincz házára és szőlő örökségére tart igényt, erről szóló követelését 1589-ben jelenti be és megerősíti 1590-ben és 1592-ben, azzal az indoklással, hogy az elhunyt „az ő édesanyja révén vére”, és nem akarja, hogy idegenek bírják ezt az öröksé-get.¹³ Ezekben a protestációkban egy szó sem esik arról, hogy Kovács Lőrincnek esetleg gyereke is maradt volna. Lőrincz özvegyét 1592 karácsonya előtt már Kovács Péter fe-leléségként említik, Lakatos Dániel megismétli követelését vele szemben. Első két alka-lommal a szőlőre vonatkozó igényét rögzítik, az 1592-es kérdésben már a házat is köve-teli, annak ellenére, hogy szó esik arról, hogy a hagyatékból különböző úton-módon ke-rültek hozzá javak, de ő nem elégszik meg ezekkel, hanem mindarra igényt tart, ami a meghalt atyafiáé volt, hogy ne kerüljenek idegen kézbe. Sajnos ebben az esetben sem ismerjük az ügy kimenetelét.¹⁴

Valamikor 1604 júliusa előtt hunyt el Csabai Mátyás deák, akinek a hagyatékát a fe-hérvári bíró, a nótárius és egy másik polgár az örökösök között négy részre osztotta.¹⁵ De az ügy nem fejeződött itt be, mivel az egyik fiú nem volt jelen az osztozáson, és a javakból egy elzálogosított ezüst poharat kapott. Ezt a poharat egy gyulafehérvári pol-gár kiváltotta és megtartotta. Tíz évvel az eset után az örökös igényt tartott a reá eső örökségre. Ebben az esetben kompromisszumos megoldás született, a poharat kiváltó polgár ugyanis megtarthatta az őt érdeklő értéktárgyat, és pénzzel elégítette ki a jogos örököst.¹⁶

A századforduló viszontagságai közepette elveszett örökségét kéri számon 1607. március 13-án Borzási Szabó István, aki az atyjától maradt részét követeli Borbély Mi-

¹⁰ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 259. p.

¹¹ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 263–264. pp.

¹² KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 31. p.

¹³ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 18. p., 19. p.

¹⁴ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 21–22. pp.

¹⁵ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 32. p.

¹⁶ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 36. p.

hálytól. Ez az örökség azonban Tótfaludon és Nagyenyeden mind elveszett.¹⁷ Borbély Mihály anyja Czimbalmos Pálné Szabó Mártonné is beavatkozott a perbe, mivel úgy érte, hogy tőle kéri Borzási Szabó István az atyai javakat. Érdekesen, számomra meglepően, alakul a szék határozata, mivel úgy döntenek, hogy az asszony magára vonta a „sententiát”, mivel idő előtt beleártotta magát az ügybe és ezért Borzási Szabó István, ha talál, elégtételt vehet Szabó Mártonné javaiból. Ha nem talál, akkor megengedik, hogy ott keressen, ahol talál.¹⁸

A komplex hagyatéki rendszert az is bonyolította, ha valaki időközben nemességet szerzett. Egy ilyen eset tárul szemünk elé 1607-ben.¹⁹ Borbély János fehérvári városbelinek a háza miatt indítottak pert az atyjafiai, nem maradtak ugyanis egyenes ági „paraszt” örökösök. Borbély János Ilona nevű lánya Borbély Péter felesége lett, szült neki három gyermeket, de mind elhaltak. Ilona és gyerekei halála után a férj magának tartotta a házat. Az oldalági örökösök, Tamás Kovácsné és Oroszlán Borbély Márton maguknak kérték és tilalom alá helyezték Borbély János házát, azzal az indoklással, hogy ők vérszerinti atyjafiai voltak a ház eredeti tulajdonosának. Ezen kívül, mivel eredetileg Borbély János vérszerinti rokonai nem kértek részt, csak tilalom alá helyezték a házat, a szék méltatlan kereset miatt 12 forint 50 dénárban állapít meg büntetést.²⁰ Az ügy nem ér itt véget a fellebbezések eredményeképpen 1607. október 25-én a törvényszék úgy dönt, mivel Borbély Péter „nem tuggyaóltalmazni magát az házban” ezzel szemben Tamás Kovácsné „világosan megdoceálta vérségét”, a házból a peres egyharmad részt, a rokon pedig kétharmad részt kapott, úgy hogy az özvegyen maradt férj részét fizessék ki, vagyis a vérszerinti atyafi maradjon a házban.²¹ A per folyamán érdekes adalékokat találunk a különböző jogrendű emberek közötti kapcsolatokra nézve. Minthogy Borbély Péter felesége halála után megnevesíttette magát, a felesége rokonai kétségbe vonták a jogosultságát, azzal az indokkal, hogy a Dekrétumban írott törvény van arról, hogy a paraszt örökség, akármilyen néven neveztessek is, nem illeti a nemes atyafiat.

1610–1613 között nehezen értelmezhető ügy került az ítélőszék elé. Szabó Gergely, aki 1610-ben érkezett haza Gyulafehérvárra örökségét Varga Illyéstől,²² a szomszédjától kérte számon, aki közben foglalt adott a kívánt házhelyért valamely városi polgárnak. A városi szék 1610. október 25-én úgy döntött, hogy Szabó Gergely a jogos örökös, és Varga Illyés szabadítsa fel a kért házhelyet, a pénzét pedig keresse máshol.²³ Ennek a határozatnak következtében 1612. december 10-én Varga Illyés Sánta András ellen indított pert.²⁴ Innen kezdve már nem öröklésről szól az ügy és csak a későbbiekben csupán 1613. márciusában zárult le. Ez az eset arra világít rá, hogy ha egy ingó vagyonnak él valahol egy jogos örököse, aki visszatér a városba és igényt tart rá bármi történt is köz-

¹⁷ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 206–207. pp.

¹⁸ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 207. p.

¹⁹ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 220–222. pp.

²⁰ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 222. p.

²¹ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 226. p.

²² KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 36. p. Varga a későbbiekben a városi negyvenek tanácsának tagja, de lehet, hogy már ekkor is az volt, csak nincsenek róla feljegyzések, ugyanis csupán az 1613-as jegyzék maradt ránk

²³ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 257. p.

²⁴ KOVÁCS ANDRÁS: *Gyulafehérvár*. 267. p.

ben igényelheti és meg is kaphatja azt, az aki addig használta bármilyen minőségben, átkell adja a jogosultnak.

A felvázolt esetek sajnos csak elenyésző töredékét képezik a mindennapi Gyulafehérvár örökösödési ügyeinek, nyilvánvaló, hogy a kivételes, bonyolult esetek kerültek törvény elé. A rendelkezésünkre álló adatok sajnos nem jogosítanak fel arra, hogy ezek alapján meg lehessen állapítani, hogy miben különbözött Gyulafehérvár örökösödési rendje az általánosan bevettől. A vagyon elosztásának a mechanizmusáról is csupán nagyon szétszórt és töredékes adatok maradtak ránk. Ezeket az adatokat némileg gazdagítják a végrendeletekbe foglalt esetek.

A vagyon örökítésénél Gyulafehérvár lakosai is éltek a végrendelezés jogával. Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei, az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei számos végrendelet átíratot és kivonatot tartalmaznak, de nem csupán ennyi végrendelet született, hiszen a város jegyzőkönyveiben is többször hivatkoznak az elődök által készített végakaratra.

Olcsárdi István gyulafehérvári udvarbíró Margai Menyhárt görgényi vár várnagy, Orbai László királyi étekfogó, Vajda István gyulafehérvári várnagy, valamint Bálint deák számvevő jelenlétében elhaló hangon, félig süketen nyilvánította ki végakarátát 1563. február 22-én.²⁵ A halálán lévő udvarbíró az örököseit és gyámokat nevezte meg. A vagyon elosztására nem került sor, csupán elrendelte, hogy a javait feleségére és gyermekeire hagyja, és arra kérte a királyt, hogy erősítse meg a végakarátát.

Németi néhai Nemes András leánya Krisztina, Miske György özvegye, a későbbiekben Laskay János gyulafehérvári requisitor felesége 1587. április 7-én végrendekezett a Szász utcában a requisitorok, Zalay András prédikátor, Eötvös Mátyás és Borbély András előtt.²⁶ Laskay János Krisztina feleségével kötött házassága gyerekáldás nélkül maradt, az asszony pedig súlyosan megbetegedett és jónak látta javairól rendelkezni. Végrendeletében urának, Laskay Jánosnak hagyta, apjától és előző férjétől maradt javait. Krisztina asszony arra kérte saját rokonait és férjét, hogy ne háborgassák egymást birtokaikban. A javaiból két fiútestvérére és azok családjára is hagyott, ezen kívül két nénje is kapott bizonyos, értékesebb darabokat. A szolgálókról is gondoskodik meghagyásában. A zálogba tett portékáiról úgy rendelkezik, hogy azokat a férje és atyafiai váltsák ki, de amennyiben csak a férj járul hozzá, akkor azok is a férjéé legyenek. A nagyenyedi kalmárnénál lévő javaival kapcsolatban a férjét kérte, hogy azokról gondoskodjon.

Ugyanabban az évben 1587. december 24-én, karácsony szombatján keltezték a betegágyba került Oláh Bertalan végrendeletét. A testamentum Nehéz András, Páter István, Székely Ferenc, Oroszlán István deák, valamint Dégi Bertalan előtt készült.²⁷ Javaiból már korábban az egyháznak hagyott ezt-azt, az adományt fenntartja, de nem nevezi meg konkrétan miről van szó. A szőlőit közcélokra és magán személyek között osztotta szét. Egyik szőlőjét a jezsuitákra hagyta, egy másikat Nehéz Andrásra azzal a feltétellel, hogy jövedelméből adjon 4 forint István deáknak, a többit pedig fordítsa a szegények ellátására. A szegényekre hagyja két hordó borának az árát is. Harmadik szőlőjét két személy, Sárádi János és Fejérvári Lukács között osztotta meg. A végrendelező úgy fo-

²⁵ ErdKáp, EME, Kolozsvár, 2006, nr. 199, 83. p.

²⁶ ErdKáp, nr. 489, 184. p.

²⁷ ErdFejKirk, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 731, 216. p.

galmaz, hogy fele szőlőt Fejérvári Lukácsnak hagyja „ha jónéven veszi”. Egy gyümölcsösén Nehéz András és a jezsuiták osztottak. Rétjeit Vlad Mihályra testálja. Az ingóságait azokra hagyja, akikre a szőlőket és szénakertet hagyta. Lakatos Istvánnál Krisztina asszonynak 20 forintja, egy pár gyűrűje, még 16 forintja és a cseresznye ára maradt, ezeket Nehéz Andrásnak, Péter Istvánnak és István deáknak rendeli. Fontosnak tartja, a végrendelező megemlíteni, hogy azért hagy ezekből a javakból István deáknak, mert az korábban a „feőreődeőben” megmentette őt a haláltól. Testamentumának végrehajtójává Nehéz Andrást teszi meg. Ezt a végrendeletet 1588. január 25-én a jezsuiták kérésére megerősítve átírják.²⁸

Néhai Ilosvai Benedek mester, gyulafehérvári plébános leánya Varanay Kata Ádamosy Demeter, Sámbockréti Mihály „kancellárián lakó deákok”, Szabó István esküdt polgár és Vas Jánosné Budai Zsófia előtt 1588. június 28-én ismerteti végakarátát.²⁹ A végrendelet elkészítését az asszony betegsége váltotta ki. Hangsúlyozza, hogy a falakon kívül a Boldogasszony utcában lévő nemesi udvarházát, a Temető utcában lévő nemesi házat és hozzátartozó allódiumát, a szőlőit abból a pénzből vásárolta 200 forintért, amit édesanyja Magyarországról hozott. Ezen felül azt is leszögezi, hogy az apjának semmi köze ezekhez a javakhoz, mert nem túl hízeltőően megjegyzi „mert atyám nemhogy hozott volna ide és keresett volna valamit, de az ami volt el is költötte.” Mindezeket a javakat férjének Gyarmati János deáknak hagyta, aki betegségében gondoskodott róla. Az a kívánsága, hogy ezeket a javakat a rokonai vagy mások csak 200 forint kifizetése után követelhessek. Nénjét férje gondviselésére bízza. Nénje leányára két fejőstehenet hagy, egy árva leánynak is némi javakat rendelt. A végrendeletben azzal a kéréssel fordult férjéhez, hogy atyja 6 forintos tartozását, valamint a saját 75 forintos tartozását fizesse ki az örökségből. Adja vissza Szöllősi Bálint nála hagyott zálogos tárgyait. A férjére bízta, hogy ha az akarja, akkor váltsa ki az asszony által zálogba hagyott tárgyakat. Az asszony az apja által számára megnevezett gyámokat, Kendi Sándort és Kovachoczy Farkast arra kéri, hogy segítsék férjét a rendelkezések végrehajtásában és megerősítésében.

Anna, három házasságot átélő asszony végrendeletét fogalmazzák meg 1589. január 7-én.³⁰ Anna előbb Lippay Borbély Benő Boldizsár, utána Békésy János végül a város egykori lelkésze Laskai (Lascovius) Péter özvegye volt. A Gyulafehérvár külvárosában lévő kőházát a hozzátartozó kúriával, Harchias Békésy Jánossal való házassága idején vásárolták Szabó Lászlótól, ezt a volt férje végrendeletében neki hagyta. Ebben a gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyvébe és az erdélyi király könyvekbe bejegyzett meghagyásban Anna asszony ezen kőházat egyetlen gyermekére, első házasságából született fiára, Benő Mihályra a nagyobb kancellária íródeákjára, utódaira és örököseire hagyta örökjogon haszonvételeivel és tartozékaival együtt.

Az örökösödési mechanizmusok egyik formája a javak feletti házastársi szerződés. Egy ilyen megegyezés jött létre házastársi szeretetből, 1590. november 3-án Gyulafehérvári Szabó István és felesége Pécsi Anna között. Szabó István a gyulafehérvári külvárosban, a Nyíró utcában lévő udvarházát, hozzátartozó kertjét, három darab szőlőjét haszonvételeivel, tartozékaival valamint összes ingóságaival együtt feleségének és örö-

²⁸ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 733, 217. p.

²⁹ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 771, 227–228. p.

³⁰ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 887, 251–252. pp.; ErdKáp, nr. 594, 226. p.

köseinek adományozza.³¹ Viszonzásként Pécsi Anna az apai és anyai jószágokból őt öröklés jogán illető javait lett légyenek bárhol, főként Kolozsváron lévő ingó és ingatlan javait örökjogon, férjének utódainak és örököseinek engedte át.

Néhai Vas Jánosné, Zsófia asszony Besenyei István, Nyíró István, Nyíró Jakab, Mészáros Gergely és Gombkötő Ferenc fehérvári lakosok előtt fogalmazza meg végakaratát. Az 1589. augusztus 10-én lejegyzett testamentum végrehajtói Besenyei István, és Nyíró Jakab.³² Zsófia asszony a végrehajtóknak is rendel javaiból egy-egy értékes darabot. Fehérvári házáat kisebbik húga, Borbándi György felesége, Tüssi Katus és utódai, halála és magva szakadása esetén másik húga, Colosvári Szép Bálint felesége, Colosvári Szép Anna örökölje, a házat adja el, árának felét a Katus árváinak adja, a többit pedig tartsa meg. Szerzett javait, pénzét, értékeit mind hűgaira és azok örököseire hagyja. A végrendelező nagyon jól ismeri családját, Borbándi György sógorát tékozlónak tartja, ezért különös gondoskodással ügyel a Katának hagyott javakra. Elrendeli, hogy a Tüssi Katusra örököül hagyott ingóságokat a testamentumosok egy ládában tartsák Nyíró István házánál, és ne engedjék, hogy azokat a férje kezelje, hanem abból ruházzák a hűgát. Amennyiben Katus férje meghalna, és ő újra férjhez menne, s második férje nem bizonyulna tékozlónak, a Katus részét adják ki neki.

A gyulafehérvári ispotály mestere, Horvát András is végrendelezett. Végakaratát 1590. november 16-án Csizmadia Jakab, Baraniczy Horvát György nemesek előtt tette.³³ Házának, idei borának felét, nagyobbik szőlőjét, lábas marháit és házi eszközeit, zálogos ingóságait kiváltásuk után feleségének, Margitnak hagyja, a ház felét, idei borának másik felét Mikola Péter feleségére és gyermekére, kisebbik szőlőjét Simándi Szöcs Lukácsra hagyja. Ugyancsak a végrendeletben megjegyzi az ispotálymester, hogy a hivatalában saját pénzből 112 forintot költött, és munkájáért nem kért fizetséget. A végrendelet kivonatában nem találunk utalást arra, hogy miért is került Mikola Péter felesége és Simándi Szöcs Lukács a kedvezményezettek között. 1590. december 8-án a fejedelem jóváhagyólag átírta a férj által hagyott végrendeletet.³⁴ Ebből az átíratból kiderült, hogy pápens alakú testamentumot magyar nyelven papírra írták, és hitelességét három pecsét és Hieronimus Asprimo, Csizmadia Jakab és Baranith György aláírása erősítette meg.³⁵

Gyulafehérvári egyház papjának, Szigeti Borbély Mártonnak végrendeletét Jó János, Balásfi János requisitorok és Hipolitus Ambrus vajdai patikus érvényesnek ismerte el. 1591. május 23-án keltezett végakaratában Gyulafehérvár falain belül lévő házáat, az Ökrös hegyen lévő szőlőjét, a külvárosban lévő kertjét tartozékaival együtt feleségének, Torday Borbálának rendelte.³⁶ A végrendelet tartalmi átíratban maradt ránk Báthory Zsigmond 1591. május 24-én kelt megerősítő oklevelében,³⁷ mely szerint papírra írt pápens alakú eredetijét a végrendelet tanúi hitelesítették pecsétjükkel és aláírásukkal.³⁸

³¹ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1290, 351–352. pp.; ErdKáp, nr. 787, 288. p.

³² ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1170, 317. p.

³³ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1301, 354. p.

³⁴ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1335, 362. p.

³⁵ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1301, 354. p.

³⁶ ErdKáp, nr. 837, 309–310. pp.

³⁷ ErdKáp, nr. 838, 310. p.

³⁸ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1567, 418. p.

Szigeti Borbély Márton által megfogalmazott írat rendezni óhajtotta az öröklést családjában meghatározva az atyafiság helyét ebben. A királyi könyvekben olvasható tartalmi átirat sokkal több adatot foglal magába. Ebből kiderül, hogy ránk maradt magyar testamentumot 1591. január 1-én keltezték és Jó János, Balásfi János és Hipolitus Ambrus érvényesítették.³⁹ Szigeti Borbély Márton kijelentette ebben, hogy minekutána nem örökölt semmit, ezért a falakon belül fekvő házát, az Ökrös hegyen lévő szőlőjét haszonvételeivel, tartozékaival együtt Barbarának és maradékinak hagyja. Ezekkel a javakkal felesége szabadon rendelkezhet. Amennyiben Barbara is magtalanul halna meg, akkor az ő és felesége atyafiaira szálljon az örökség. Viszonzásként Barbara kijelenti, hogy Gálffy Jánossal való házasságából származó és reámaradt javai magtalan halála esetén férjére és maradékaira szálljanak, a férje utódok nélküli halála esetén ezeknek a fele az ő, másik fele pedig a férje atyafiaira szálljon. Meghagyja ezen felül, hogy atyafiai ne osztozzanak Borbély Mártonnal a reá hagyott javakon, mivel atyjáról reá szállott részét is férjére hagyja. 1591. május 24-én, amikor Tordai Borbála átiratja férje végrendeletét, házastársát már néhaiként említik.⁴⁰ Ugyanaznap kelteztek egy mandátumot is, amelyben a vajda megparancsolja a gyulafehérvári levélkeresőknek, hogy Tordai Borbálát iktassák be a férjétől örökölt gyulafehérvári ingatlanba.⁴¹

Borbély Gáspár fehérvári nemes végrendeletét 1601. március elsején fogalmazta meg vitélző Szilágyi Márton, Deák Nyíró István és Kosa Borbély György fehérvári lakosok előtt.⁴² A betegségbe esett Borbély Gáspár végrendelezése pillanatában jelentős készpénzvagyonnal rendelkezett igaz ugyan, hogy ennek egy részét 550 forintot, letétben tartotta Borbély Pálnál. A legfontosabb kedvezményezettje ennek a vagyonnak a végrendelet szövegében "gazdámasszony"-nak nevezett felesége, Csiki Anna volt. Ráhagyta a házat ahol lakik, azzal, hogy ha akarja, megtarthatja, ha nem, akkor vegye fel annak árát; ha az özvegye meghalna, akkor Borbély Demeternére, Zsófiára és annak gyerekeire testálja. Abban az esetben, ha gyereke születne, akkor a ház szálljon reá. A gazdasszonyra 200 forint készpénz, számos értékes arany és ezüst tárgy és két hordó bor jutott. A már említett Borbély Zsófiára, a végrendelező lányára és gyerekeire a másik, várkapun kívüli házát, szőlőt, 300 forint készpénzt, értékes, arany, ezüst tárgyakat és 2 hordó bort rendelt Gáspár uram. Szívén viselte Tölcséres Gáborné két árvájának, Zsuzsának és Gyurkónak sorsát, valamint Török János árvájának sorsát, az első nevelésére 50 forintot, az utóbbira 25 forintot rendelt, de a letétben lévő pénzből még kiegészítette ezeket az összegeket, úgyhogy Borbély Pál és Szabó András öccse kezébe hagyott még ugyanazzal a céllal 250 forintot. A temetéséről is gondoskodott. Erre a célra 88 forintot szánt, hogy ebből adjanak a mesternek 5 forintot, a káplánnak egyet-egyet, a deákoknak 5 forintot, a plébánosnak a prédikációért 2 aranyat, a maradékot pedig osszák szét a szegényeknek. Keresztfiának, Ötvös Mátyás fiának, Gyurkónak két arany forintot hagyott, a tanúk is két-két forintot kaptak.

³⁹ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1356, p. 368-369; ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1567, 418. p.

⁴⁰ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1569, 419. p.

⁴¹ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 1569, 419. p.

⁴² ErdKáp, nr. 1672, 446. p. DVD

A gyulafehérváriak hagyatékairól szóló forrásainkban, nemesek, értelmiségiek, aszszonyok gyakran fordulnak elő, ritka esetnek számít azonban, amikor kézműves mester hagyatékáról esik szó. Éppen ezért nagyon értékes adatokkal szolgál Fejérvári Lakatos István bevallása, melyben a vagyonáról is hagyatkozik. Ez az 1631. október 18-án keltezett bejegyzése királyi könyvekben olvasható.⁴³ Ebből kiderült, hogy műhelyének csak használója, valójában Lakatos Gergely Istók nevű árvájáé, aki elbujdosott, és akinek hollétéről nincs tudomása. Erre a műhelyre és az elbujdosott árva javaira István uram, az elhunyt Bethlen Gábor fejedelemtől donációt kért, azzal a feltétellel, hogy ha az árva megjön, akkor kielégíti őt. Ezt az Istók feletti tutorságát a város más lakói kétségbe vonták. Ezért részletesen leírja a műhelyek és a gyermek javainak állását. Azt a házat, amelyben lakott Lakatos István a feleségének hagyja, mivel, annak ellenére, hogy apjától maradt, 50 forintot fizetett érte. Szükségesnek tartja kiemelni, hogy a vagyonának egyik része sem örökölt, hanem mindez saját keresménye. A Gyulafehérváron birtokolt szőlőt felesége Nagyenyeden birtokolt szőlőjének árából vette. Gyermkeivel ebben a végrendelező meghagyásban nem foglalkozik, csupán annyit jegyez meg, hogy ne háborgassák feleségét a javak használatába, leányának pedig egy sárga paplant rendelt.

Gyulafehérváron többnyire az általános örökösödési szabály és mechanizmus érvényességét észlelhetjük. Az általunk felhozott példák annyiban különlegesek, hogy végig az elemzett időszakban itt nagyon széleskörű társadalmi kategóriákból kerültek ki a vagyon örökítői. Gyakoriak voltak a városlakói között azok a személyek, akik valamilyen indoklással megneemesítésüket kérték a fejedelemtől, azt meg is kapták, és ezzel az örökösödési ügyeikben is más szabályok érvényesültek.

A város lakói gyakran végrendeleztek akaratauk érvényesítése valamint vagyonuk elosztása érdekében. Különösképpen olyan esetben, amikor előreláthatóak problémák adódhattak, a vagyon örökítésében végrendeleti meghagyáshoz folyamodtak. Ezekben fontos helyet fogalt el azon személyeknek a megnevezése, akiktől a későbbiekben a végakarat végrehajtását várták. A végrendelet nem minden esetben jelentette a vagyonelosztáskor felmerülő problémák megoldását. Előfordult, hogy maga a végrendelet okozott olyan bonyodalmakat, amelyeket csak törvényszéken lehetett megoldani. A végrendelettevés tanúi között asszonyt is találunk Vas Jánosné Budai Zsófia személyében 1588. június 28-án.⁴⁴ Az örökítési folyamatban fontos helyet foglaltak a gyámok, akik esetenként a gyermekek és vagyonuk fölött örködtek. A végakaratok szövegeiben sok esetben, a tanúknak, a gyámoknak (tutoroknak), nagyon ritkán, igényesebben testamentumosoknak is nevezik őket. Amennyiben egy írat keletkezésének több tanúja is van nem mindenik jelenlevő személyt bízzák meg a végrehajtással, hanem általában maga a végrendelező jelöli meg azokat, akiket felruház a testamentumban foglaltak életbeléptetésével.

A megfogalmazott végakaratok későbbi sorsáról keveset tudunk, de találkozunk olyan esettel, amikor az elkészült végrendeletet a testamentumosok ládájában őrizték.⁴⁵

A rendelkezésünkre álló adatok csupán töredékét képezik a lezajlott örökösödési ügyeknek mégis, amit ki lehet olvasni ezekből, hogy nagyon erős hatása volt az ősi,

⁴³ Erdélyi Királyi könyvek, DVD.

⁴⁴ ErdFejKirK, EME, Kolozsvár, 2005, nr. 771, 227–228. pp.

⁴⁵ Mol F15 KmKOL, Portocola, libriiregii et styliionaria, l. k., 309-309b.

öröklött vagyon családon belül való maradására való törekvésnek. Számos esetnek ez a vérszerinti öröklésre való jog vagy annak érvényesítésére való törekvés a mozgatója. Ezek az esetek a törvény elé hozott ügyekben köszönnek vissza. A végrendeletekben a hangsúly általában a szerzett vagyon örökítésére és annak saját szerzemény voltának a bizonyítására esik.

Gyulafehérváron is a városlakók után maradt örökséget egy több személyből álló bizottság osztotta szét a jogosultak között. 1604-ban egy ilyen bizottságban Csabai Mátyás deák a fehérvári bíró, nótárius és egy másik városlakó járt el. Az nem igazán tudjuk, milyen alapon kik nevezték meg a bizottság tagjait. A hagyatéki problémák megoldását a gyulafehérvári emberek a bíró székétől várták. Amikor itt nem oldódott meg a probléma, akkor a szenátus elé is vihették és vitték az ügyet. Azonban azt is látnunk kell, hogy a Városházákba nem minden esetet vezettek be azért, hogy egy ügy megmaradjon az emlékezet számára az érdekelt anyagi áldozatát követelte. A törvénykezési Jegyzőkönyvekbe csak a törvénykezés során elhangzottak bővebb vagyszükszavú kivonatai kerültek. Ezért ha a kérdés mindenki melegezésére rendezték nem feltétlenül tartották fontosnak, hogy arra költsenek, hogy a megoldást feljegyeztessék.

Nyilvánvalóan ahhoz, hogy a gyulafehérvári örökösödési eljárást teljességében megismerjük, tisztázni kellene a kedvezményezettek körét, rokonsági fokukat, a fiúk és a lányok részét, az öröklött (családi, apai ágon, leányágon öröklött) és a szerzett vagyon öröklése közötti kétségtelen különbségeket – tehát az öröklés jogi szabályait. Azonban a várostörténetének fejedelemség kori forrásadottság nem teszi ezt lehetővé. Így csupán a városban használatos örökösödési tendenciákat tudjuk megrajzolni.